

## РЕЦЕНЗІЯ

**доктора юридичних наук, професора ГОРОДЕЦЬКОЇ Марини Сергіївни на дисертацію Дьоміної Олени Петрівни «Кримінальна відповідальність за незаконне проведення абортів або стерилізації», представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»**

**Актуальність теми дослідження.** Забезпечення кримінально-правового захисту життя та здоров'я людини відіграє важливу роль у гарантуванні права на свободу сексуальної поведінки, репродуктивний вибір та планування сім'ї. Конституція України визнає найвищою соціальною цінністю передусім життя, здоров'я і недоторканність людини, а також гарантує кожному право на охорону здоров'я, медичну допомогу. Разом з тим, інститут кримінальної відповідальності є динамічним кримінально-правовим феноменом, який зазнає регулярних змін та знаходиться у безпосередній кореляції із тенденціями розвитку держави та суспільства. Це стосується і кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним проведенням абортів або стерилізації, які утворюють реальну загрозу для українського суспільства та для репродуктивного здоров'я нації.

Водночас потрібно констатувати наявність чималої кількості невирішених (або ж недостатньо опрацьованих) аспектів та дискусійних питань у цій сфері кримінально-правового регулювання. Серед них: специфіка відповідальності за вчинення цього злочину щодо неповнолітньої особи, юридична оцінка форм примушування до вчинення абортів, співвідношення українського та європейського законодавства в досліджуваному аспекті, відмежування від суміжних посягань, особливості застосування покарання та інших заходів кримінально-правового характеру до особи, винної у вчиненні одного з досліджуваних злочинів, а також деякі інші проблемні питання.

Ураховуючи наведене, для нашої держави одним із пріоритетних завдань у сфері протидії злочинам проти життя і здоров'я особи повинно стати саме реагування, у т. ч. за допомогою кримінально-правових засобів, на різні форми посягань на репродуктивні права жінок та чоловіків.

Отже, можна підсумувати, що дисертаційне дослідження, запропоноване Дьоміною Оленою Петрівною є актуальним та своєчасним.

**Наукова новизна одержаних результатів** полягає в тому, що дисертація є завершеним науковим дослідженням, присвяченим проблемним питанням застосування заходів кримінально-правового впливу за незаконне проведення абортів або стерилізації. Дисертанткою розроблено низку нових положень, висновків і рекомендацій щодо оптимізації та підвищення ефективності норм, які визначають зміст і форми реалізації кримінальної відповідальності за незаконне проведення абортів або стерилізації людини. Наукову новизну, зокрема, мають такі положення, що викликають інтерес та спонукають до подальшої фахової дискусії:

1) визначено, що назва ст. 134 КК «Незаконне проведення абортів або стерилізації» не відповідає її змісту в межах четвертої та п'ятої частини заборони, через що висловлено пропозицію змінити назву ст. 134 КК на «Незаконне проведення абортів, примушування до абортів або стерилізації», включивши посилання на примушування до двох видів медичного втручання;

2) запропоновано, із огляду на те, що українським законодавцем визнано злочином лише примушування до стерилізації і водночас проігноровано інші можливі на практиці форми незаконної стерилізації (на кшталт криміналізації окремих видів абортів у ч. 1 і ч. 3 ст. 134 КК), визнати злочином також незаконне проведення стерилізації, тобто з порушенням порядку, який згодом повинен бути деталізований у спеціальному підзаконному нормативному акті МОЗ України;

3) висловлено авторську пропозицію оптимізувати редакції ч. 2 і ч. 4 ст. 134 КК в один із двох альтернативних способів: 1) замінити слово «примушування» на «проведення»; або 2) виключити словесну конструкцію «без добровільної згоди потерпілої особи», що сприятиме удосконаленню положень кримінального закону та практиці їхнього застосування в сфері захисту репродуктивних прав людини;

4) аргументовано, що ознака безплідності, яка описує суспільно небезпечний наслідок, повинна інкримінуватися особі, яка здійснила незаконний аборт, навіть у тому разі, якщо в майбутньому потерпіла жінка зможе мати дітей завдяки застосуванню допоміжних репродуктивних технологій;

5) удосконалено наукові підходи до вивчення зарубіжного досвіду кримінально-правової протидії незаконному проведенню абортів або стерилізації з використанням порівняльно-правового методу та з урахуванням дворівневої класифікації юрисдикцій світу, в яких діють певні режими заборони (або обмеження) абортів;

6) також удосконалено позицію про те, що визначені вітчизняним законодавцем форма та спосіб впровадження передбачених Стамбульською конвенцією положень у вітчизняне кримінальне законодавство в частині створення комплексної моделі протидії різним формам домашнього насильства створюють низку змістових суперечностей з раніше діючими нормами КК та необґрунтовано змінюють сферу застосування кримінального закону, що актуалізує подальший перегляд відповідних новел із метою редакційного вдосконалення та оптимізації їхнього правозастосовного потенціалу;

7) тлумачення поняття лікарської помилки, яку визнано складним міжгалузевим феноменом у межах кримінально-правового вчення про вину; спираючись на релевантні положення медичного законодавства запропоновано медичною помилкою під час проведення абортів, що спричинило тривалий розлад здоров'я, безплідність або смерть потерпілої особи (ч. 3 ст. 134 КК), вважати сумлінну оману лікаря-спеціаліста акушера-гінеколога за відсутності ознак необережної форми вини, яка зумовлена одним чи декількома об'єктивними або суб'єктивними обставинами, що були встановлені та процесуально закріплені у формальний спосіб;

8) також у роботі дістали подальший розвиток положення про те, що за своєю конструкцією диспозиції частин 4 і 5 ст. 134 КК не мають «статевого»

спрямування, тобто не визнають потерпілими лише жінок, через що відсутні підстави пов'язувати чинну редакцію ст. 134 КК із захистом репродуктивного здоров'я виключно жінок; констатовано обмежувальний підхід у ч. «б» ст. 39 Стамбульської конвенції, де примусова стерилізація визнається як хірургічне втручання, що призводить до припинення здатності лише жінки до природного розмноження без її попередньої та інформованої згоди або розуміння відповідної процедури.

Додатково варто наголосити на тому, що дисертантка розробили та запропонувала аргументи на користь того, що: 1) життя людини, із позицій кримінально-правової оцінки, починається в утробі матері на 22 тижні вагітності; 2) доцільно забезпечити об'єктивний кримінально-правовий захист життя плода на останніх строках вагітності та, відповідно, криміналізувати будь-які форми незаконного втручання, що призводить до смерті плода з уже сформованим головним мозком; 3) за умови законодавчої реалізації такого підходу ст. 134 КК підлягатиме застосуванню лише у випадках незаконного переривання вагітності терміном до 22 тижнів;

**Практичне значення одержаних результатів** полягає у тому, що сформульовані в дисертації висновки та пропозиції упроваджено та використовуються у: правозастосовній діяльності – під час практичного застосування кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за незаконне проведення абортів або стерилізації; науково-дослідній діяльності та навчальному процесі – як теоретичне підґрунтя для подальших наукових досліджень проблем застосування кримінально-правового впливу за злочин, передбачений у ст. 134 КК; під час викладання у закладах вищої освіти таких навчальних дисциплін як кримінальне право, кримінологія, кваліфікація кримінальних правопорушень тощо; у процесі підготовки навчальних і практичних посібників, підручників, наукових, науково-практичних коментарів КК, а також підвищення кваліфікації детективів, слідчих, прокурорів, суддів, адвокатів.

**Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій.** Про обґрунтованість проведеного дослідження свідчать правильно визначені об'єкт та предмет, відповідна методологічна основа дисертації та емпірична база. Дисертацію підготовлено з використанням комплексу наукових методів дослідження з урахуванням мети, об'єкта та предмета дослідження. Із метою досягнення сформульованих мети і завдань дисертації використано загальнонаукові й спеціально-наукові методи пізнання правових явищ: формально-догматичного аналізу – для з'ясування змісту окремих термінів і термінологічних словосполучень, вжитих у досліджуваній кримінально-правовій забороні, а також у науковому обігу, серед яких: «аборт», «стерилізація», «репродуктивні права», «примушування», «безплідність», «тяжкі наслідки», «спеціальна медична освіта» тощо (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2); порівняльно-правовий – для зіставлення норм вітчизняного законодавства у частині криміналізації незаконного проведення абортів та стерилізації з відповідними положеннями зарубіжного кримінального права; системно-структурний і метод системного аналізу – для вивчення ознак основних і кваліфікованих складів злочину, передбаченого ст. 134 КК, а також для визначення критеріїв їх відмежування від складів суміжних посягань (розділ 2 роботи); статистичний – для аналітичного опрацювання емпіричної бази в частині показників застосування заходів кримінально-правового впливу до осіб, які вчинили незаконне проведення абортів або стерилізації (підрозділи 1.1, 2.1, розділ 3); моделювання – для формулювання авторських пропозицій, спрямованих на вдосконалення редакції досліджуваної кримінально-правової заборони, а також практики її застосування (розділи 2, 3, а також висновки дисертації). Емпіричну базу дисертації утворює: статистична інформація за період 2020–2023 рр. щодо кількості злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена ст. 134 КК та, дотично, ст. 121 і 119 КК; результати вивчення судової практики (п'ять справ відповідної категорії, розглянутих (переглянутих) судами всіх інстанцій). Нормативною основою дослідження є

Конституція України, Кримінальний кодекс України, Основи законодавства України про охорону здоров'я, накази та інші нормативні документи Міністерства охорони здоров'я України, а також кримінальне законодавство деяких зарубіжних країн. У роботі також використовувались окремі положення проекту КК України та проекту Закону України про репродуктивні права та гарантії їх здійснення.

Структура дисертації є обґрунтованою та логічною: робота містить анотацію, перелік умовних позначень, вступ, три розділи, що вміщують вісім підрозділів, висновки, список використаних джерел (169 найменувань на 18 сторінках) і сім додатків на 9 сторінках. Повний обсяг дисертації – 222 сторінки, із них основний текст – 204 сторінки.

**Повнота викладу наукових положень в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації.** Основні результати та висновки дисертації відображено у 8 наукових працях, з яких 4 це статті в наукових фахових виданнях України, а 4 – матеріали науково-практичних конференцій.

**Дані про відсутність текстових запозичень та порушення академічної доброчесності.** Дисертація О. П. Дьоміної є самостійною працею, виконаною без порушень академічної доброчесності.

**Зауваження щодо змісту та оформлення дисертації.** Проте, не дивлячись на актуальність та новизну дослідження, доцільно звернути увагу на окремі дискусійні аспекти.

1. Дисертація спирається на широкий спектр методів дослідження, проте їх застосування не завжди є достатньо послідовним. Наприклад, формально-догматичний аналіз використовується для тлумачення термінології, але не завжди простежується у висновках щодо відповідності законодавчих норм сучасним кримінально-правовим стандартам. У майбутньому дисертантці варто приділити більше уваги питанням узгодження методологічних підходів та логіки наукового дослідження.

2. Дисертація ґрунтовно та системно аналізує нові положення ст. 134 КК України, що стосуються примушування до стерилізації. Ідеться про суттєві редакційні зміни, запроваджені Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 6 грудня 2017 р. Водночас деякі аргументи щодо криміналізації цього діяння викликають конструктивні зауваження. Зокрема, авторка зазначає, що криміналізація примушування до стерилізації без добровільної згоди є важливим кроком для виконання міжнародних зобов'язань України. Водночас належним чином не розглянуто достатньо широку судову практику інших держав щодо цієї категорії справ, передусім країн Європейського Союзу. Порівняльно-правовий аналіз практичної реалізації аналогічних норм в інших державах дозволив би показати ефективність чи недоліки такого підходу в інших юрисдикціях.

3. Робота загалом добре структурована, текст дисертації поділяється на змістовні розділи та підрозділи. Однак деякі розділи містять надмірно довгі абзаци, що ускладнює сприйняття складного юридичного тексту. Наприклад, у висновках варто чіткіше розділити загальні узагальнення та конкретні рекомендації, щоб підкреслити наукову новизну та прикладну значущість дослідження. Часткове спрощення, в деяких випадках перефразування, тексту, сприяло би його оптимальному викладенню та сприйняттю читачами.

Водночас, припускаю, що наведені зауваження та пропозиції є можливо суб'єктивними, вони є спробою вступити у конструктивну наукову дискусію з авторкою, а тому суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації.

**Загальний висновок.** Дисертаційна робота Дьоміної Олени Петрівни «Кримінальна відповідальність за незаконне проведення абортів або стерилізації» є завершеною роботою, а сформульовані у ній наукові результати містять елементи наукової новизни, які мають теоретичне і

практичне значення. Дисертаційне дослідження відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її авторка – Дьоміна Олена Петрівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

**Рецензент –**

**доктор юридичних наук, професор,  
професор кафедри кримінального процесу та  
криміналістики факультету № 1  
Донецького державного  
університету внутрішніх справ**

**Марина ГОРОДЕЦЬКА**

**Підпис ГОРОДЕЦЬКОЇ Марини Сергіївни засвідчую**

**Т.в.о. начальника відділу  
документування службової діяльності**

**Наталя ХОЗЛУ**